

Làm thơ khất nợ

Lúc thiếu thời, Nguyễn Công Trứ đã từng được người đời liệt vào hàng các tay đồ bác có tiếng. Ông vợ của thiên hạ cũng đã lắm, mà thua thiệt nợ nần người ta thì cũng nhiều.

Một lần đi đánh tổ tôm bị thua rồi mang nợ. Chủ nợ là một ông già, đến đòi năm lần bảy lượt mà Nguyễn Công Trứ cũng vẫn không có tiền trả.

Sau ông lão đòi rất quá, Nguyễn Công Trứ đành phải đi lục lọi rương hòm xem có gì đáng giá để đem cầm độ mà lấy tiền trang trả. Nhưng khổn thay, lục mãi mà vẫn chẳng khai ra được gì ngoài mấy quyển sách nát. Túng thế, Nguyễn Công Trứ mới đọc liều cho ông già một bài thơ để xin khất nợ. Thơ rằng:

*Thân "bát văn" tôi đã xác vờ.
Trong nhà còn biết "bán chi" giờ?
Của trời cũng muốn "không thang" bắc,
Lộc thánh còn mong "lục sách" chờ.
Thiên tử "nhất văn" rồi chẳng thiếu.
Nhân sinh "tam vạn" hãy còn thừa.
Đã không "nhất sách" kêu chi nữa?
"Ông lão" tha cho cũng được nhờ! (1)*

Ông lão ráp tâm đòi cho bằng được, thấy Nguyễn Công Trứ giờ thơ ra đã có ý bực. Nhưng lần lần nghe qua cả bài thấy thơ hay mà khéo quá; câu nào cũng có tên một quân bài tổ tôm, mà đồng thời lại nói lên được cái cảnh học trò kiệt không tiền...

Vì thế ông lão nghĩ thương tình và mền tài, bằng lòng cho Nguyễn Công Trứ khất nợ.

(1) Chỗ tài tình của bài thơ là ở chỗ Nguyễn Công Trứ khéo vận dụng những tên quân bài tổ tôm (như: bát văn, bán chi, không thang, lục sách, nhất văn, tam vạn, nhất sách, ông lão) vào bài thơ, nhưng đồng thời những danh từ ấy vẫn có nghĩa thông thường.

- Bát văn: tên quân bài có vẽ một thân hình lươn khươn, yếu ớt, tượng trưng hài hước một anh học trò; vì vậy thân bát văn là nói bóng thân học trò.
- Bán chi: tên quân bài, và nghĩa thứ hai là bán cái gì bây giờ?
- Không thang: tên quân bài, nghĩa khác là không thang để bắc lên trời.
- Lục sách: tên quân bài, nghĩa thứ hai là lục tìm trong đồng sách vở.
- Nhất văn: tên quân bài, nghĩa khác là thoát nghe (đây lấy trong câu: "Nhất văn thiên tử chiếu, tứ hải trượng nguyên tâm". Nghĩa là: Vừa nghe chiếu vua mở khoa thi, bốn biển đã nức lòng muốn chiếm trạng nguyên).
- Câu này còn có ý bảo: nay mai tôi đỡ đạt rồi chẳng thiếu gì tiền.
- Tam vạn: tên quân bài, nghĩa nữa là ba vạn ngày, tức suốt một đời người.
- Nhất sách: tên quân bài, nghĩa thứ hai là một mưu kế.
- Ông lão: tên quân bài, nghĩ khác chỉ ông lão chủ nợ.